

natuur uitschakelen - natuur inschakelen

Louis G. Le Roy

Wanneer het rapport van de heer Vanderveken een officiële verantwoording van de Haagse plantsoenendienst voor het gemeentebestuur bedoelt te zijn, accepteer ik dit niet. In dat geval zal ik de gemeenteraad ook meedelen dat het een ondeugdelijk rapport is. Het zoekt steun bij de wetenschap, maar is zelf volledig ónwetenschappelijk: het krioelt van misverstanden over datgene wat ik doe en voorsta. En dat is ook wel begrijpelijk: Vanderveken schrijft wel óver mij, maar hij is nooit komen kijken in Heerenveen. Het artikel is op vele punten, alinea na alinea, in tegenspraak met zichzelf. Het haalt wetenschappelijke uitspraken aan die niets van doen hebben met de situatie waarin wij mensen verkeren en is in zoverre irrelevant. Vanderveken en de zijnen praten over bepaalde ver buiten de samenleving liggende vegetaties; als men zo nodig bezig wil zijn met vegetatiekunde, moet men ook wel een terrein zoeken dat ver ligt van iedere menselijke situatie, maar al dat geïnventariseer heeft natuurlijk weinig zin omdat het al duizendmaal gedaan is, en vooral omdat wij als mens te maken hebben met de agglomeratie die stad heet. Voor de mensen die dagelijks over de Dam lopen heeft vegetatiekunde geen betekenis. Dergelijke aspecten brengen mij tot de gedachte dat het rapport-Vanderveken een griezelig soort mystificatie bedrijft en in feite gewoon slecht is. Reden waarom ik er bij voorkeur het zwijgen toe zou doen. Op verzoek van Plan drijft en in feite gewoon slecht is. Reden waarom ik er bij voorkeur het zwijgen te ondernemen de misverstanden, die zal ik er niettemin toch op reageren, omdat het nuttig kan zijn een poging te ondernemen de misverstanden, die in vakkringen kennelijk nog steeds leven, op te ruimen. Zodat daarna misschien een zinniger discussie kan ontstaan. Aangezien datgene wat Vanderveken - afgezien van de onjuistheden - aan de orde stelt slechts één aspect is van de problematiek waarmee ik mij bezighoud, zal ik dit artikel niet beperken tot een reactie, maar tevens de gelegenheid te baat nemen om een en ander in breder kader te zetten.

kennedylaan niet representatief

Het eerste probleem ten aanzien van het stuk van Vanderveken rijst al zodra de tuin aan de Heerenveense Kennedylaan in het vizier komt. Dit project vormt kennelijk het referentiekader waarbinnen de rapporteurs opereren, en daartegen maak ik om twee redenen bezwaar. In de eerste plaats is het slechts eenderde van het werk in Heerenveen:

wie over mijn activiteiten iets wil zeggen zonder daarbij de kans te lopen feitelijk onjuist te zijn, zal ook de tuin bij mijn huis in Oranjewoud en mijn stuk land te Mildam (bij Oranjewoud) in de beschouwingen moeten betrekken. (Zie hiervoor ook Plan 7/1971). Het tweede bezwaar, samenhangend met het eerste, is dat de strook aan de Kennedylaan slechts ten dele te maken heeft met het systeem dat ik voorsta en in andere projecten

ook volg.

Overleg tussen de gemeente Heerenveen en mij heeft destijds geresulteerd in de afspraak dat we het in deze strook 'rustig-aan' zouden doen, omdat het een eerste aanzet was, een 'avontuur'; de gemeente stelde als voorwaarde dat deze tuin gemaakt zou worden door de plantsoenendienst. Het feit dat men in dit geval niet tot het uiterste wilde gaan, heb ik kunnen billijken, omdat je gemeenlijk niet direct de volle 100% kunt krijgen wanneer het om iets nieuws gaat. Dit betekent echter ook dat deze tuin niet gezien kan worden als het prototype van een ecologische tuin. Een ander bezwaarlijk aspect is het feit dat het Kennedylaan-project werd ingebracht toen een ander plan voor dat terrein al was goedgekeurd en alle huizen gebouwd waren. Het gebied was behandeld volgens de gangbare opvattingen: alles is klaar en netjes opgeruimd, en nu gaan we ook nog een tuin aanleggen.

kostenaspect

Ten aanzien van de Kennedylaan spraken wij af tijdelijk een hoeveelheid arbeid te investeren om de vegetatie op gang te brengen; in een later stadium zou de gemeente het werk kunnen laten schieten. Ik heb destijds zelf duidelijk gesuggereerd dat begonnen moest worden met een zo groot mogelijke variatie. Deze enorme diversiteit, die overigens niet blijvend kan zijn, had tot doel het systeem goed op gang te brengen. Op grond van dit uitgangspunt hielden wij van meet af duidelijk rekening met de mogelijkheid dat de basiskosten hoger zouden zijn dan bij een normale tuin, maar tegelijk was ook duidelijk dat de arbeid na een jaar of zeven, acht tot nul zou dalen, wanneer de planten inderdaad de gelegenheid kregen zich te verstrengelen.

In den lande circulerende berichten luiden vrijwel altijd dat het onderhoud aan de

Kennedylaan te duur zou zijn. We weten nu inmiddels zeker dat dit onjuist is. Er is sprake van een brede kostenbasis, culminerend naar een top, en een verdwijnen van arbeid. Deze ontwikkeling is nu door de gemeente bevestigd: de heer Hartstra, chef van de plantsoenendienst, stelt vast dat in het oudste deel van de tuin al vrijwel helemaal niet meer gewerkt wordt en in het laatste, vrij kort geleden opgezette stuk nog een redelijke begeleiding in onderhoud plaatsvindt. Hij concludeert dat het werk over twee jaar helemaal afgelopen is. Vanaf dat moment levert de besparing aan onderhoudskosten de gemeente jaarlijks een bedrag op van 6- à 10.000 gulden per ha. (op basis van 60 cent à één gulden per meter per man per jaar). Over dit gevolg wordt dan gemakshalve maar niet meer gerept.

Ondanks het feit dat de ontwikkeling volgens mijn verwachting verloopt, vind ik het onjuist deze tuin te beschouwen als hét prototype van het 'systeem-Le Roy'. Om aan te tonen dat we nu in een stadium zijn gekomen dat het ook anders kan, zullen we in Heerenveen een tweede terrein tot ontwikkeling laten komen, waarbij ook de aanvankelijke arbeid achterwege blijft.

geen bedevaartplaats

Ik aanvaard ook niet dat het project-Kennedylaan gaat fungeren in een kader van repressieve tolerantie: meneer, we hebben u nu de gelegenheid gegeven, u hebt uw tuintje, maar verder komt u niet. . . . Dan zou er zoiets ontstaan als het geval Emmen. Dit is zeer lang een bedevaartplaats geweest voor architecten die wilden zien hoe je in Nederland eigenlijk zou moeten bouwen. Terwijl de heren in en over Emmen mediteerden kon in het westen rustig doorgebouwd worden, omdat de dwarskiJKers weg waren. Ik bedank er voor dat de Kennedylaan een bedevaartplaats zou worden, waar men kan zien hoe het eigenlijk zou moeten *terwijl niemand meer de kans zou krijgen het zelf zo te doen*. Omdat ik dit onaanvaardbaar vind probeer ik in vele steden te stimuleren dat men terreinen op soortgelijke wijze ontwikkelt.

Dit neemt niet weg dat de Kennedylaan een waarde vertegenwoordigt als eerst aanzet in een stad. De gevolgen zijn m.i. groot geweest: in steden als Groningen, Leeuwarden, Harderwijk, Wyteveen, Ede-Wageningen, Delft, Rotterdam, Utrecht, Enschede, Eindhoven, Brussel, worden nu terreinen ontwikkeld in principe door de bewoners zelf, niet door plantsoendiensten (of gedeeltelijk met begeleiding van deze dienst). Dit is mogelijk geworden, omdat men gezien heeft dat deze systemen een bepaalde overgangstermijn vragen. Naarmate het Heerenveense idee doordringt gaan mensen elders eisen dat ze een eigen inbreng mogen hebben. Naarmate de successen groter worden groeit bij bepaalde functionarissen van plantsoendiensten van sommige steden de behoefte om soortgelijke relaties te stichten.

Het was allang geen haalbare kaart meer om

de mens buiten deelneming te zetten inzake de stedelijke ontwikkeling; men eist gewoon een stuk grond op. Heel begrijpelijk in Nederland, om de eenvoudige reden dat geen burger waar dan ook een voet kan zetten zonder op andermans grond te staan. Niet alleen de traditionele groenstrook in de stad, maar ook de landerijen om de stad heen, — het is allemaal verboden terrein. Het is lang gelukt de zaak vast te houden, maar langzamerhand nemen de mensen het niet meer.

heemtuinen

De Kennedylaan heeft gefungeerd als een entree van de 'natuur' in de stedelijke cultuur. En dáár ligt een belangrijk verschil met het begrip 'heemtuin', waarmee Vanderveken mijn tuinen volstrekt ten onrechte in verband brengt. Het doel van de heemtuinen, ontstaan in de tijd van Jacob Thijssen, was de stedelingen een indruk te geven van de vegetatie die in het landschap van vijftig of honderd jaar geleden nog aanwezig was. Inmiddels heeft het landschap om de stad echter een ingrijpende verandering ondergaan, zodat de heemtuin een soort museum is geworden. Men haalt de planten, die misschien van origine tot de

Nederlandse flora behoren in een museum-sfeer; men zet ze in een monocultuur, een schone cultuur, wíedt de zaak. Men laat de vegetaties in de heemtuin bijna nooit helemaal hun eigen weg zoeken, men laat ze niet door elkaar groeien. Ieder vegetatiestelsel is gekenmerkt door het dooreengroeien van een aantal gewassen, maar de heemtuinier kan dat niet tolereren; hij past selectie toe omdat de plant als eenheid, de enkeling als toonbeeld moet overblijven. Dit kost veel werk, waarop ook Vanderveken doelt in zijn rapport; het eist ook vakmanschap om te weten welke planten je er uit trekt en welke je laat staan. Hierdoor is de heemtuin veroordeeld het domein van de ingewijden, de deskundigen te zijn. In het systeem dat ik voorsta wordt dergelijk werk helemaal niet gedaan, omdat wíeden onnatuurlijk is; het is vanuit plantensociologisch standpunt gezien een zeer onjuiste handeling, omdat je de planten belemmert in wat ze willen: onderlinge vergroeiing.

droom aan de periferie

Vanderveken stelt mijn tuinen ten onrechte op één lijn met heemtuinen, omdat in mijn opzet de sfeer van de 'ingewijden' niet alleen uit den

Kennedylaan in Heerenveen. (Foto's bij dit artikel van Le Roy, tenzij anders aangegeven).

Als de planten de gelegenheid krijgen zich te verstrengelen daalt de arbeid na een jaar of zeven tot nul.

boze maar ook overbodig is, en omdat de heemparken eigenlijk nooit hebben kunnen penetreren in de stad, de stad ook hebben ontkend. Het heempark is gebaseerd op de gedachte dat de droom bv. op een oude buitenplaats, in elk geval aan de periferie van de stad tot bloei kan komen, terwijl ik het centrum van de stad accepteer.

Ik heb mijn hele leven in de planten gezeten, excursies meegemaakt van de bond voor natuurstudie. Ik heb meegedaan met het botaniseren in het zogenaamd vrije veld. Zogenaamd, want heel Nederland kent geen vrije velden of natuur, *het is zuiver een cultuurlandschap*; ik bewijfel zelfs of plantensociologie in Nederland wel helemaal eerlijk is. Ik ben er in elk geval bij betrokken geweest en heb meegedaan met het dagdromen. Dan ontstaat er zoiets als een zich afzetten. Ik heb onder deze mensen vaak gemerkt dat zij de neiging hebben zich terug te trekken, het moderne leven, zoals wij dat moeten ondergaan, te ontkennen. Daaruit ontstond altijd een soort agressie ten opzichte van de stad. Als deze mentaliteit blijft bestaan betekent dat zonder meer de onder-

gang van vrijwel ieder natuurreservaat. De stad dringt immers op; de penetratie van de stad in het landschap wordt steeds belangrijker. Het gevolg is een afsnoering, een inperking van die zogenaamd 'wetenschappelijke' gebieden. Het zich terugtrekken is m.i. een onjuiste manier van reageren op de tijd waarin wij leven.

Mede door mijn contact met de plantkundige Hendrik Uittien heb ik op een gegeven moment geconcludeerd dat de wereld van de dagdroom voorbij is; het is onjuist je terug te trekken binnen de zogenaamd veilige omheining van een natuurreservaat en de rest van de wereld als 'schootsveld' over te leveren aan je medemensen, die dan min of meer een vrijbrief krijgen om met de 'rest' te doen wat ze willen.

Ik aanvaard derhalve de stad en wil nu – met op de achtergrond de wetenschap dat die natuurreservaten nog ergens liggen – met de 'natuur' zien te penetreren in de kern van de stad. Wat voor soort natuur dan ook. Ik accepteer de monoculturen (de stad; het land als productiegebied van ons voedsel) omdat

we er niet buiten kunnen. Maar tussen deze grote gebieden, waar de industrie zijn machinepark kan etaleren, wil ik terreinen (stroken) tot ontwikkeling brengen, die een volstrekt eigen leven leiden.

contact stad - natuurreservaat

In mijn boek 'Natuur uitschakelen/natuur inschakelen' heb ik een systeem aangegeven, dat het mogelijk maakt het 'natuurreservaat' in de stad te brengen door middel van allerlei vegetaties: via kleine biologisch-dynamische landbouwbedrijven, macrobiotische bedrijfjes, de volkstuin, de tuintjes van het randgebied en tenslotte via een systeem als de Kennedylaan. Door deze keten van vegetaties staat de Kennedylaan in blijvend contact met het natuurreservaat. Ik zie de reservaten als een soort knopen, vanwaaruit allerlei lijnen penetreren in steden. De mens kan via deze terreinen naar het reservaat wandelen zonder dat hij verkeerswegen hoeft te kruisen. Om deze reden ben ik ook voorstander van de lineaire stad, een idee dat in Rusland wel

Niet alleen de traditionele groenstrook in de stad, maar ook de landerijen om de stad heen, het is allemaal verboden terrein.

gepropageerd is ten aanzien van de groene stad. De lineaire stad houdt in een radiaal-plaatsing van de huizen, zodat de natuur als het ware tussen de 'spaken' overal in de stad komt, in plaats van wat wij op het ogenblik doen: met tangential afsluitingen van bouw-pakketten barrières vormen ten opzichte van de 'natuur' die de stad omgeeft.

Een bekend voorbeeld kan dienen om aan te geven hoe bezwaarlijk het barrière-verschijnsel is. Als gevolg van de ijstijd moest een groot deel van onze flora en fauna naar warmere, zuidelijke gebieden uitwijken. Toen het ijs gesmolten was konden dieren en planten niet meer naar het noorden terugkeren, omdat de bergketens in Europa traversaal bleken te liggen; loodrecht op de uitwijkriching. De hoge muren van de Pyreneeën vormden een barrière. In Amerika heeft een soortgelijke ontwikkeling zich niet voorgedaan, omdat de bergen axiaal gesitueerd zijn, in de lengterichting. Met deze gegevens loopt parallel dat de huidige vegetatie in Europa soortenarmer is dan die van Amerika. Ik trek deze vergelijking door: sluiten we de steden af met een raaklijn-architectuur aan denkbeeldige cirkels, dan wordt de natuur gedwongen stil te staan voor een muur.

bouwkunst eclectisch

De stedenbouw die wij bedrijven is fout, maar ook de architectuur. Studenten bouwkunst zijn manueel, ruimtelijk volkomen onkundig. Ze zitten achter een tekenbord, worden op een kantoor gekweekt en redeneren vanuit een wiskundige achtergrond van het metier; ze weten alles over bolvormen, hypercycloïden, kegels en doorsneden van vlakken. Vanuit deze gegevens construeren ze een eclectische vorm van bouwkunst, die de synthese mist. Is de bouwkunst eclectisch, dan wordt de stad het ook. Losse architectuurelementen worden op zodanige wijze geplaatst dat ze op elkaar geen enkele invloed meer hebben.

Samen met Hartstra speel ik in de Kennedy-

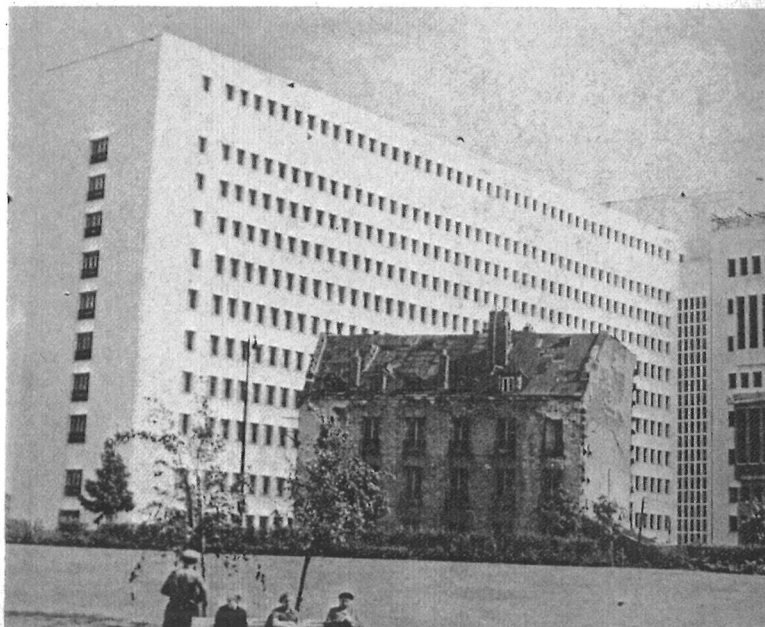
Tuin van Le Roy in Oranjestad (Foto Willem Diepraam).

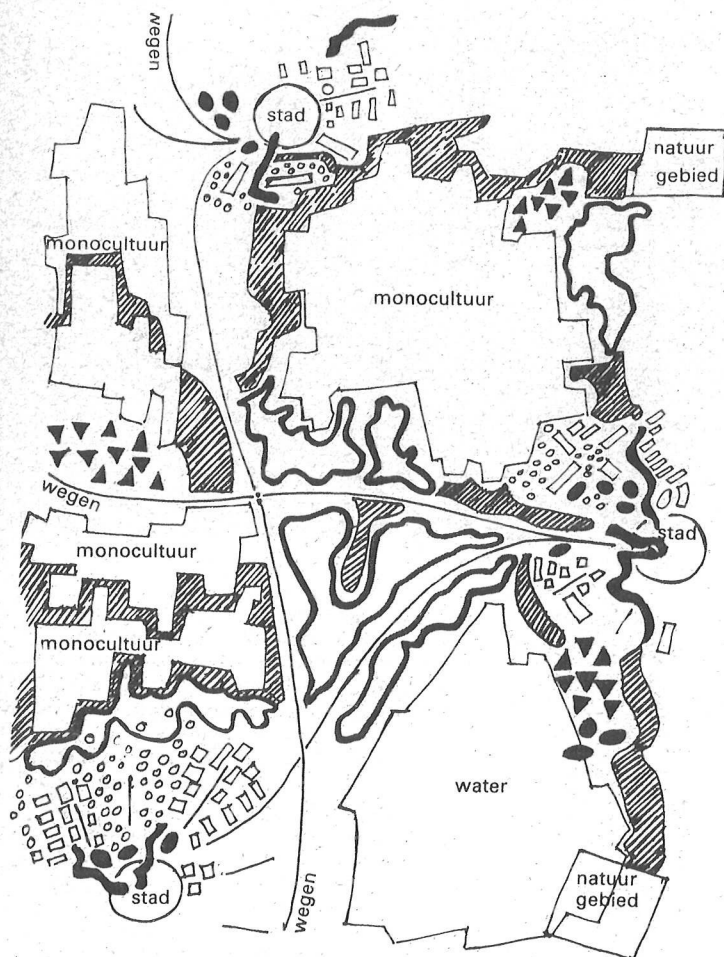
laan een spel: uitgaan van elkaars inbreng; erkenning van de situatie waarin je geplaatst bent is een eis van ecologisch denken. Dit vraagt een flexibiliteit van denken, die bij de traditionele manier van plannen, zoals dat in de huidige stedenbouw en architectuur gebeurt, niet erkend wordt. Iedereen concipieert binnen vier muren vanuit een abstractie. De ontwerpers zijn lichamelijk niet meer ingesteld op het werk buiten en weten dus maar de helft van de waarheid; ze hebben met de bouw niet meer de relatie op een wijze zoals dat vroeger het geval was. Het vormen in ruimte en tijd was toen essentieel. Ik vind dat de student deze kunde tijdens zijn opleiding moet ontwikkelen. Met architectuurstudenten aan de TH in Eindhoven breng ik deze gedachte op het ogenblik opnieuw in praktijk. Ik stimuleer ze om naar buiten te gaan: ga in de ruimte iets ontwikkelen, waaraan je in de tijd, te zijner tijd, kunt aflezen waarom je het deed; begeleid je werk, zodat je kunt zien waarop het uitloopt. Laat het werk niet alleen ontstaan via plantekeningen.

Een essentieel aspect van mijn werk is dat ik niet teken. Wie zegt een tuin te kunnen tekenen is op een hoogst onwetenschappelijke manier bezig, om de eenvoudige reden dat je in een tekening nooit een proces kunt verbeelden. Wie een tuintekening inlevert verklaart per definitie impliciet dat hij er niet veel van begrijpt. Hij heeft wel dingen gefixeerd, maar de inbreng van de natuur zelf, waarmee hij geen rekening heeft kunnen houden, ligt nooit geconditioneerd in dat beeld. Die inbreng doorkruist zijn systeem.

Ik veroordeel de gang van zaken in stedenbouw en architectuur, maar voeg er direct aan toe dat architecten en stedenbouwkundigen er in feite niets aan kunnen doen dat het fout gaat; zij zijn als vrijwel ieder ander gevangen in een structuur, waarbinnen ze moeten opereren. Het is onjuist het mislukken van de stedenbouw te schuiven op de ontwerpers, terwijl de maatschappijstructuur die de architect aantrekt en naar zijn pijpen laat dansen, de direct schuldige is.

'Ik bedank ervoor dat de Kennedylaan een bedevaartplaats zou worden'. De stad dringt op.

De natuur in de stad. (Schema uit 'Natuur uitschakelen, natuur inschakelen').

'uit de hand gelopen onderhoud'

In het rapport van Vanderveken wordt gesproken over een 'uit de hand gelopen onderhoud'. Een dergelijke uitspraak wijst er op dat hij zich niet persoonlijk op de hoogte heeft gesteld van de totale structuur waarin ik

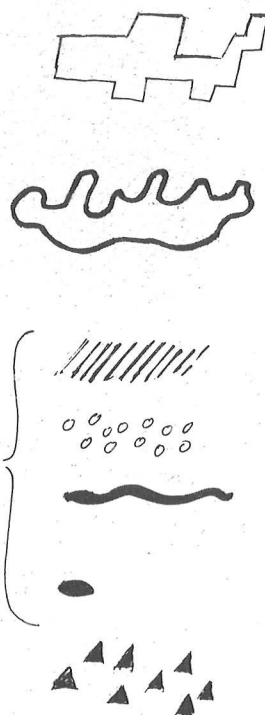
werk. In de tuin bij mijn huis, die een grotere mate van representativiteit vertoont dan de Kennedylaan, wordt niet meer gewerkt, er wordt geen enkele energie meer aan besteed. De na negen jaar bereikte situatie geeft – behalve misschien in het oog van minnaars van bollenvelden en gazons –

zeker níét een onordelijke samenleving te zien. Het tegendeel is waar, hij geeft juist een zeer ordelijk beeld te zien; het is een eco-systeem!

Het uitgangspunt van een naar factor nul culminerend patroon van investering en

De wereld van de dagroom is voorbij.

De hoge muren van de Pyreneeën vormen een barrière.

Monoculturen:
productiebos
veeteelt
landbouw
tuinbouw

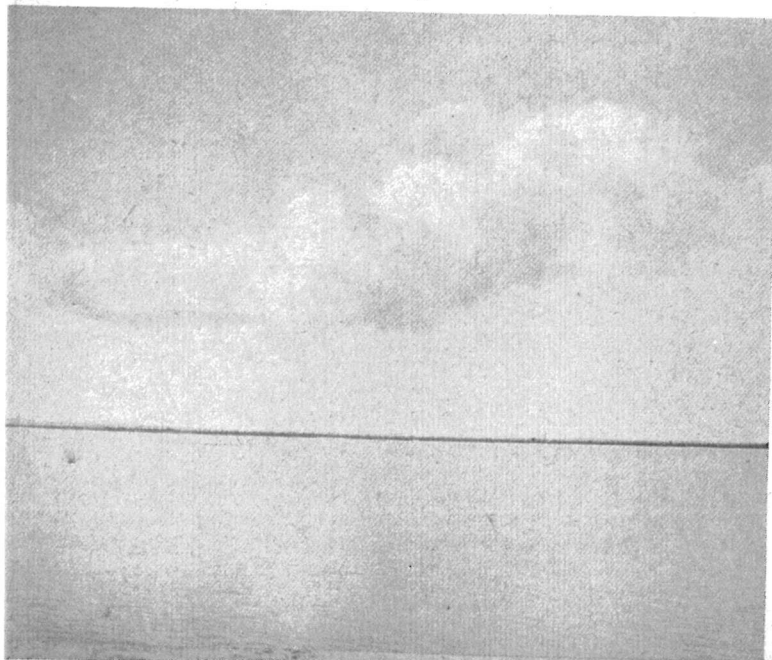
Kleinschalige culturen:
biologisch-dynamische
macrobiootisch
Ta-Chai
Tsembaga

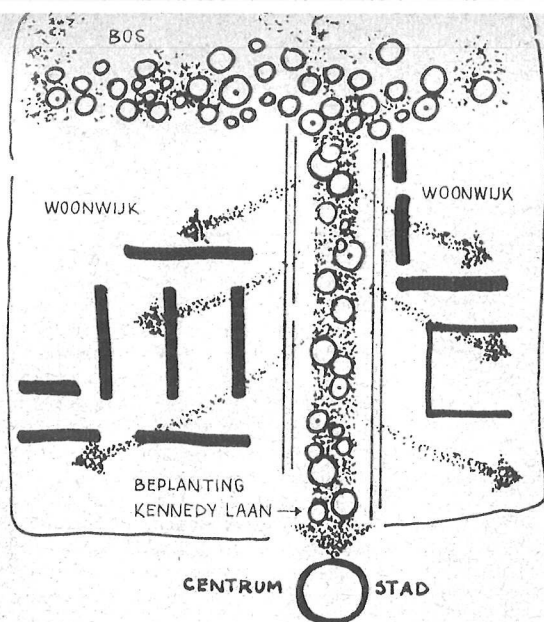
'Wallen' cultuur
dichte schermvegetaties
(wandelpaden)
volkstuinten:
„Schrebergärten“

Sterk gevarieerde culturen
die zo ver mogelijk penetreren in de stad:
kunstmatige ecosystemen

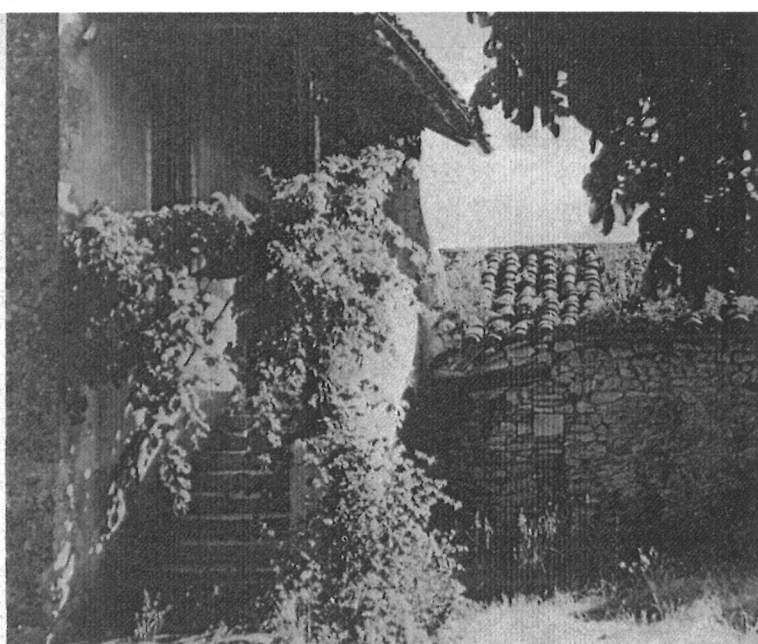
Sportterreinen

Recreatiegebieden:
passieve recreatie

Schema Kennedylaan (uit 'Natuur uitschakelen, natuur inschakelen').

Een 'uit de hand gelopen onderhoud'?

arbeid is gebaseerd op de wetmatigheid van een ecosysteem. De natuur kan het haar kenmerkende principe van besloten economie alléén waarmaken wanneer het systeem gevormd wordt door een zo groot mogelijke inbreng, zoveel mogelijk aspecten: dieren, planten, mensen, nissen, holtes, ruimten om in te leven. Een ecosysteem is pas wérkelijk goed wanneer binnen deze economie ook input en output van energie elkaar in balans houden, zodat er zo weinig mogelijk energieverlies optreedt.

energiebeleid

Voor wie ecologisch denkt en werkt is het belangrijkste aspect het energiebeleid en zeker níét de vegetatiekunde. Welke planten in het systeem opgenomen zijn is in wezen onbelangrijk. Het kunnen de oorspronkelijke zijn, als ze het (vanuit de periferie komend) kunnen holwerken in de stad; lukt dat niet meer, dan halen we zonder scrupules andere plantensoorten in de stad, die de strijd met de omgeving wél aankunnen. Waar dan ook vandaan. Al wil men klapperbomen planten, ik

vind 't voortreffelijk. Ik heb er nl. geen behoefte aan imitatief een plantensociologisch verantwoord gezelschap te maken; ik wil bezig zijn met kunstmatige ecosystemen. Ik ben alleen geïnteresseerd in de vraag of het energieverlies in een tuin vrijwel tot nul kan worden teruggebracht. Dit kan alleen worden bereikt wanneer men begint vanuit een maximale diversiteit.

Doing heeft de Kennedylaan gekenmerkt als een kunstmatig ecosysteem. Het eerste kenmerk daarvan is een grote diversiteit, die zich in deze tuin inderdaad voordoet. Het tweede kenmerk is de daadwerkelijke betrokkenheid van de mens: het systeem mag niet gemaakt worden door anderen (bv. een plantsoendienst) voor anderen, maar door de betrokkenen, 'belanghebbenden', die deel uitmaken van het ecosysteem. Een ecosysteem veronderstelt impliciet dat de mensen het zelf doen, zodat een hoeveelheid energie, waarover ieder mens kan beschikken door middel van zijn voedsel, direct weer terugvloeit in de natuurlijke omgeving. Aan deze eis van het kunstmatig ecosysteem voldoet de Kennedylaan níét.

betrokkenheid van de mensen

Nu blijkt de heer Vanderveken te betwijfelen of de mensen zo enthousiast te maken zijn, dat er inderdaad sprake is van daadwerkelijke betrokkenheid. In zijn rapport geeft hij het voorbeeld van de natuurwandelingen die tot zijn droefenis niet meer dan 25 mensen trekken. De oorzaak van deze geringe belangstelling is m.i. de semi-wetenschappelijkheid van het betoog dat bij dergelijke excursies gehouden wordt. Het gaat steeds weer om het opnieuw botaniseren (de grote inventarisatielijsten van Mol), wat allemaal al gedaan is. Het is misschien nuttig voor vaklieden onder elkaar, maar de buitenwereld is er niet mee gediend.

Wanneer het instrumentarium van latijnse termen en plantensociologische begrippen tegenover 'gewone' mensen gebezigd wordt, noem ik dat semi-wetenschappelijk gedrag. Vandervekens twijfel aan de betrokkenheid van de mensen bij de methode van werken die ik propageer is overbodig. Het wil mij voorkomen dat hij heeft nagelaten zich op de hoogte te stellen van de situatie waarin wij bezig zijn in bv. Groningen, een situatie die

... de betrokkenheid van de mensen die deel uitmaken van het ecosysteem ...

In het Groningse stadsdeel Leeuwenborg wil men een eigen cultuur inbrengen.

Le Roy (rechts) met bewoners van Leeuwenborg in Groningen (Foto Van der Veen).

niet alleen significant is voor de betrokkenheid, maar ook kan dienen ter ontcrachting van Vandervekens opmerkingen over het kostenaspect.

project in groningen

In de nieuwe wijk Leeuwenborg, waar de mensen zich wat verlaten voelen van de stad, wil men als het ware een eigen cultuur inbrengen. Op het terrein van 5½ ha. accepteren wij alles wat men kwijt wil: voor de bouw afgekeurde betonplaten, puin, een paar honderd bomen die bij de storm zijn gesneuveld enz. De dienst die het puin zou brengen vroeg me waar ik het wilde hebben. Antwoord: op de plaats waar het voor de chauffeurs het gemakkelijkst is. Gooi maar neer waar u wil. In het terrein moeten ten behoeve van het rioleringsysteem van de stad Groningen drie ontwateringsvijvers aangelegd worden; de grond die de draglines ophalen wordt links en rechts neergegoid op de meest economische manier: waar het de machinist 't best uitkomt. Bij deze gang van zaken doet zich dan een situatie voor waaruit blijkt hoezeer men is vastgebakken in het gangbare systeem: de draglinemachinist, die bijzonder fraaie taluds heeft leren maken, moest nu ineens iets gaan doen waar z'n handen niet naar staan: 'rommel' maken. Hij kon er eerst niets mee aan...

Hoe meer 'rommel' men neergooit hoe beter; ieder gegeven is voedsel voor mijn fantasie. Hoe meer er komt, hoe beter ik kan werken. Ik aanvaard het terrein zoals het er ligt en stuur de machines, de technische apparatuur naar huis. Op deze 5½ ha. mag geen machinale arbeid meer geleverd worden; geen grondkering, geen bemesting. De hele technologie wordt uitgeschakeld en de mensen gaan het zelf doen.

Dit Groningse project heb ik aanvaard voor een kwart van de normale kosten. Werkzaamheden waar de tuinarchitecten meestal de

grootste hoeveelheid geld aan kwijtraken blijven achterwege: grondwerk en onderhoud. Paden worden niet 'aangelegd', maar bepaald door het gebruik van mensen die, al werkende, op de gemakkelijkste manier van X naar Z lopen. Het budget is alleen bestemd voor aankoop van planten, zodat we weer met een hevige 'aanval' kunnen beginnen. Tienduizend bomen zijn door dertig mensen achter de draglines aan willekeurig ingeplant om het systeem op gang te brengen; later wordt er weer mee geschoven. Er is geen energieverlies: de mens is er bij betrokken, de arbeid loopt op nul omdat er na de inplanting geen onderhoud is (de tuin komt na een paar jaar vanzelf in balans), de insecten hebben vrij spel en de technocratie is ontcracht; machines kunnen thuisblijven omdat we er geen produktiesysteem voor hebben. Mits er verder niet geknoeid wordt aan de structuur in het terrein en het microklimaat gunstig is, zal blijken dat er zelfs in het noorden van het land enorme dingen kunnen gebeuren met vegetaties.

'Ieder gegeven is voedsel voor mijn fantasie; hoe meer er komt hoe beter ik kan werken'.

continu nieuwe inbreng

In de toekomst zal geen onderhoud gepleegd worden, maar er zal wel steeds nieuwe inbreng zijn: toevoegingen, opdat de diversiteit toeneemt. In dit proces ben ik zo iets als een creator, begeleider binnen het systeem; niet in die zin dat de 'volgelingen' zouden moeten maken wat de creator of wetenschapsman wenst, maar op de manier die gangbaar was bij het bouwen van kathedralen: de bouwmeester ging door het land, gaf hier en daar stimulansen, trok dingen gelijk, en reisde weer verder naar de volgende kathedraal. Inmiddels gingen de bouwers door. De kathedralen worden gekenmerkt door reeksen van 'fouten'; men maakte fouten maar speelde daarmee op zodanige wijze dat het geen enkel probleem was. Dit spel (vormen in ruimte en tijd) is nu begonnen in Groningen en na mij moet dat doorgaan.

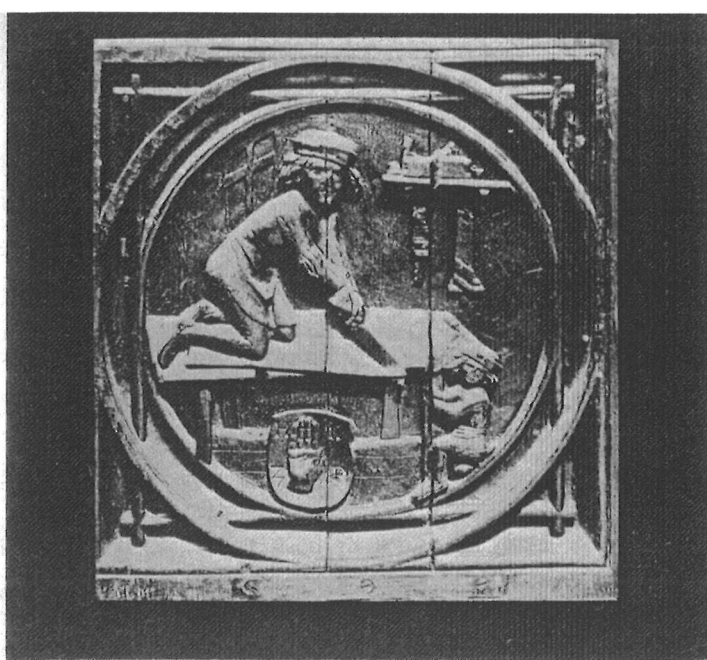
Bij de vraag wát we zullen toevoegen worden de 'kathedraalbouwers' steeds betrokken: als de mensen iets willen uitproberen doen we dat, en dan kan in de praktijk blijken dat bepaalde planten, waarvan we aanvankelijk dachten dat ze het niet zouden doen, wél aanslaan. Als men vindt dat er bv. kersebomen moeten komen stimuleer ik de mensen om in de literatuur na te lezen waarom dat misschien wel of niet zou kunnen. Als ze die kersebomen kiezen zetten we ze neer op de plaats waar zij, die het terrein ervaren als het hunne, dat willen.

Wanneer deze dertig mensen van nu over een jaar geen zin meer hebben komt er weer een andere groep die weer nieuwe dingen inzet. In elk geval geen onderhoud. De mensen worden niet als slaven gebruikt.

keuze door plantsoenendienst

Hierbij wil ik direct vaststellen dat het een hachelijke zaak is wanneer de plantsoendienst zelf de keuze maakt en vervolgens de mensen vraagt of zij de bomen willen planten. Ook gebeurt het vaak dat de vaklui zeggen dat deze drie boomsoorten op die bepaalde plaats horen. De gronden in de steden zijn dermate verknoeid (heterogeen) dat ieder antwoord op de vraag welke boom er 'hoort' aanvechtbaar is; in de stad is de omgeving voor welke botanische vorm dan ook nl. voor 100% ongunstig door aardgasleidingen, zout op de wegen enz. Het verhaal van de ter zake kundigen is dus van geringe waarde omdat in de stad slechts gepioneerd kan worden, en een keuze vooraf door een plantsoendienst vind ik te beperkt. Een dergelijke gang van zaken snijdt ook de mogelijkheid af de mensen zelf er toe te krijgen te onderzoeken hoe het kan of moet. Mijn reactie wordt bepaald door hun keuze.

In de regie van het totaal zie ik mezelf in een overkoepelende functie. De inbreng van de burger met zijn spontaniteit is voor mij een uitdaging om een link te leggen tussen de verschillende fantasieën van die mensen; als ik die overbruggende functie kan vervullen is mijn werk weer de stimulans voor burgers behorende tot de volgende 'generatie'. De

De hele technologie wordt uitgeschakeld en de mensen gaan het zelf doen; machines kunnen thuis blijven omdat er eenvoudig geen productiesysteem voor is. In de toekomst zal er wel steeds nieuwe inbreng zijn, opdat de diversiteit toeneemt, maar er zal geen onderhoud gepleegd worden. De bij het project daadwerkelijk betrokken bewoners worden niet als slaven gebruikt.

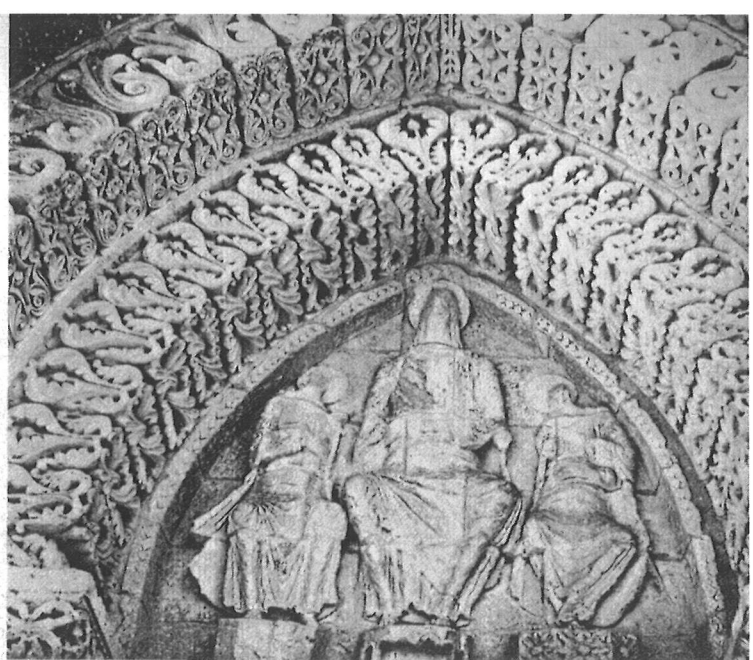
mensen die nu bezig zijn verhuizen mogelijk over tien jaar en dan moeten de nieuwe bewoners op hetzelfde terrein weer een inbreng kunnen hebben. De tuinen die ik voorsta zullen dus nooit statisch zijn; ze gaan mee met de vergrijzing van de buurt, met de inbreng van kinderen enz.; alles moet in zo'n terrein tot zijn recht kunnen komen, mogelijk op een bepaald moment weer kunnen verdwijnen zonder dat we daarmee moeite hebben. De ontwikkeling is alleen gekoppeld aan de man die het project blijft begeleiden en vervolgens aan degenen die zijn begeleidende taak eens overnemen.

'vage theorie'

In vakkringen wordt dit over het algemeen beschouwd als een vage theorie. Ik zie de vaagheid niet, maar erken wel dat het leven

moeilijk te vatten is. Als men dat er mee bedoelt kan ik me voorstellen dat een ambtelijk instituut de gegevens te variabel vindt om een beleid op in te stellen. Het gevolg hiervan is dat men niet meer doet dan de burgers een aantal planten voorleggen ter keuze. En dan mag hij ze er zelf nog inzetten! Het resultaat is dan toch conform de conceptie van de chef plantsoenendienst. Het gevaar van deze methode is dat de burger ontdekt dat hij gebruikt wordt als een min of meer domme arbeidskracht. In dit systeem schuilt het gevaar dat de dienst zich nog extremer gaat opdringen aan de mensen dan nu al het geval is, terwijl ik een tegengestelde ontwikkeling voorsta.

Vanderveken ontkent uiteraard dat dit mogelijk zou zijn om de eenvoudige reden dat hij een deel van zijn ambtelijk territorium verloren ziet gaan. Een ambtenaar heeft evenwel een stimulerende taak. Hij kan dat alleen doen

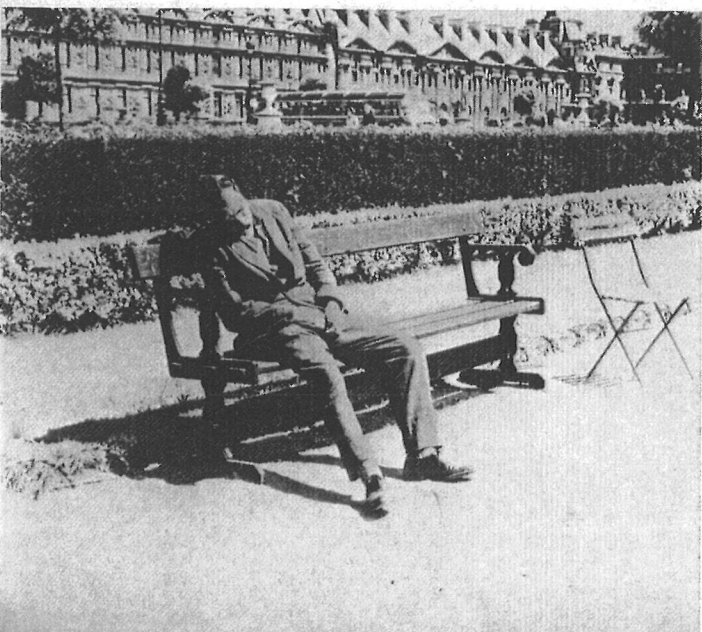

Bij de bouw van kathedraal maakte men fouten, maar er werd mee gespeeld. De eerste boog is sluitend gebouwd, maar bij de tweede boog kwam men niet uit; om de 'fout' ongedaan te maken brachten de bouwers een speciaal sluitsteentje aan. Volgens de opvattingen van de twintigste eeuw zou de bovenste boog afgebroken moet worden en opnieuw gemaakt.

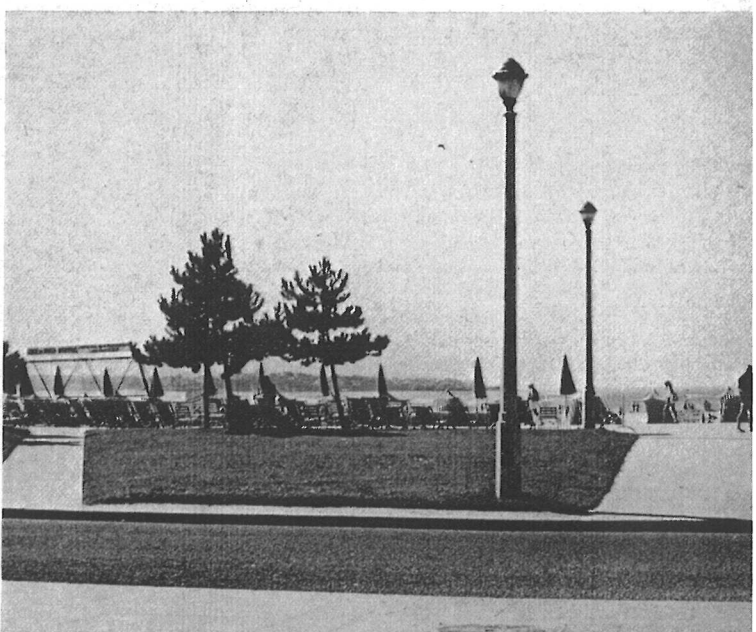
wanneer hij aanvaardt dat binnen de stedelijke agglomeratie mensen zijn die qua kennis beslist een zeer grote inbreng kunnen hebben. In steden leven honderden mensen die enorm veel weten en kunnen, maar niet de kans krijgen met deze vergaarde kennis iets te doen. Het niet kunnen functioneren van deze begaafdheden betekent een verlies uit het ecosysteem.

Toen ik destijds met de Kennedylaan begon ontkende de hele vakwereld dat het iets zou kunnen worden: 1½ km. lang, 18 meter breed, het is veel te smal, zei men. Zelfs mijn vriend Hartstra betwijfelde of dit nu de aangewezen plek was. Júst de smalheid van de strook is voor mij een voorwaarde geweest, want wanneer er zeer grote verdichtingen ontstaan kan het terrein kwetsbaarder worden. Het is nu achteraf voor mensen uit de vakwereld natuurlijk een eenvoudige zaak om te zeggen dat ze, wat daar ligt, óók wel hadden

De vegeterende mens kan niet worden aanvaard.

Het leven is niet te fixeren.

gekund. Hetzelfde doet zich nu weer voor ten aanzien van Leeuwenborg: waar halen ze de moed vandaan om 5½ ha. op deze wijze aan te pakken... Een wild gedoe vindt men het maar. En inderdaad, mijn idee over 'wilde tuinen' heeft ook te maken met de organisatie die buiten de ambtelijke paden loopt. Dit alles werkt juist verfrissend voor die mensen, die blij zijn eindelijk iets te mogen en te kunnen doen.

Deze gedachte stuit bij de zogenaamde deskundige op weerstand, omdat de deskundige nog altijd voorop wenst te lopen in de stoet der mensheid; hij maakt zich waar, verdient er aan, en wil binnen het systeem de zeggenschap hebben. Als de deskundige de mensen op een afstand houdt, zodat de betrokkenheid met de stad niet tot stand kan komen, dan wordt zo'n tuin een demonstratiepark, zoals het heempark een demonstratietafel is, die op een gegeven moment niet meer voldoet omdat de wereld zich anderszins heeft ontwikkeld.

Er moet een nieuwe waarde onderkend worden en die ligt voor mij duidelijk hierin dat de mens zelf weer daadwerkelijk deel heeft aan de vorming van zijn eigen cultuur. Het systeem dat ik voorsta is ten opzichte van de stedelijke situatie waarin ik verkeer dynamisch: proberen de mensen uit hun huis te halen, zodat ze betrokken worden bij de vorming van de stad.

Als we blijven doorgaan op een wijze waarbij alleen de wetenschapsman zal bepalen hoe de maatschappij gebouwd wordt, dan zal de wetenschapsman straks ook voor de volledige verantwoording komen te staan als de maatschappij, om wat voor reden dan ook, niet zo feilloos blijkt te lopen als de wetenschap had uitgerekend.

'tekenleraar'

Nu doet zich het komische verschijnsel voor, dat sommigen mij graag even willen wegzet-

De mens is nergens zo onveilig als juist in de stedelijke agglomeratie.

ten als 'tekenleraar' die zo leuk bezig is met plantjes. Ik heb inmiddels ervaren dat je – om in deze maatschappij bepaalde dingen te kunnen realiseren – financieel in een onafhankelijke positie moet verkeren. Men plakt graag etiketten op: de man is dat. Nee, de man verdient zijn brood met dit of dat, en doet daarnaast nog wat andere dingen. Vondel verkocht tenslotte kousen. Het bezwaar tegen etikettering hangt samen met het feit dat ik niet geloof in het onecologische verhaal van de driedaagse werkweek waar de grote meerderheid naar toe schijnt te willen; ik wens de volle tijd die ik op aarde ben volledig te benutten. Het denken in ecologische zin heeft tot de conclusie gevoerd dat het principe van 'de vegeterende mens' niet kan worden aanvaard!

Omdat het niet 'mijn brood' is kan ik een ander standpunt innemen dan zij die in een bureau, vanuit een economische betrokkenheid, werken aan landschapontwikkeling. De tuin aan de Kennedylaan zou nooit ontstaan zijn binnen een ambtelijke structuur, omdat

de kansen voor mislukking te groot waren. Nu ik aan de wieg ben gaan staan was dit probleem minder groot: als het project was mislukt zou het gemeentelijk instituut gewoon kunnen doorgaan zonder dat er koppen hoefden te vallen. Het feit dat ik financieel geen belanghebbende ben, was dus juist voorwaarde om dit project te ontwikkelen.

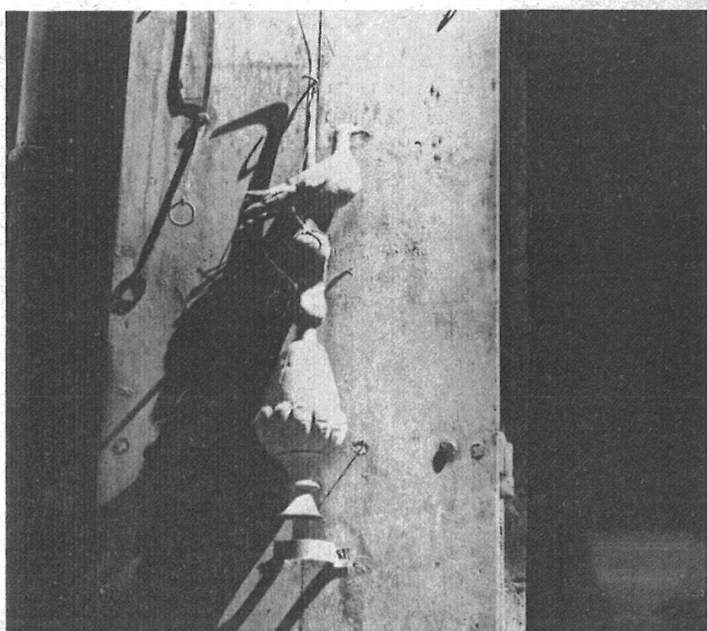
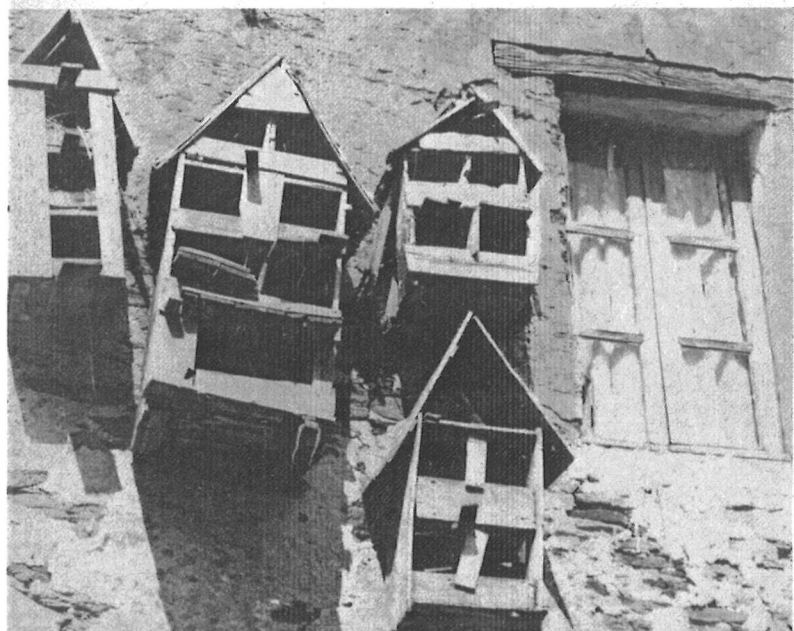
Het boeiende verschijnsel doet zich nu voor – en daar ben ik erg gelukkig mee – dat tuinarchitecten, die wél moeten opereren binnen de bekende ambtelijke structuur, gebruik maken van het feit dat de Kennedylaan heeft gediend als doorbraakvorm.

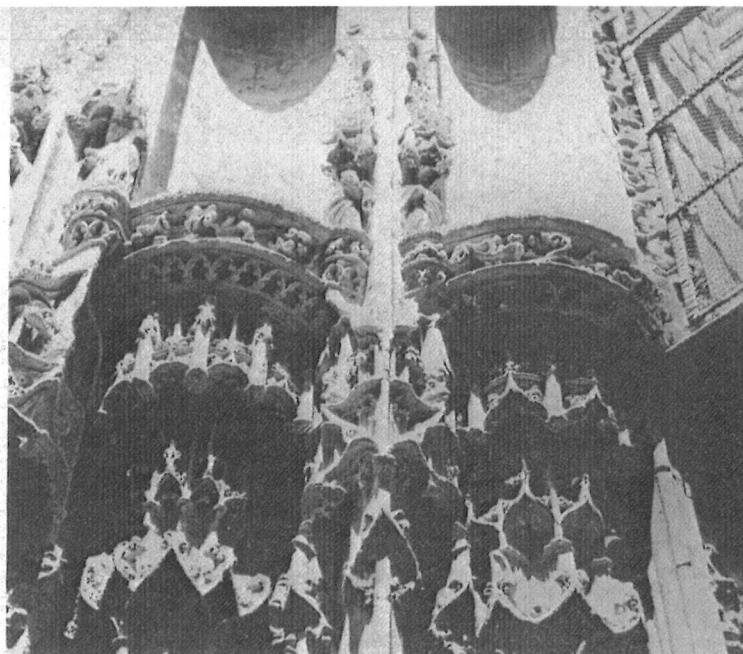
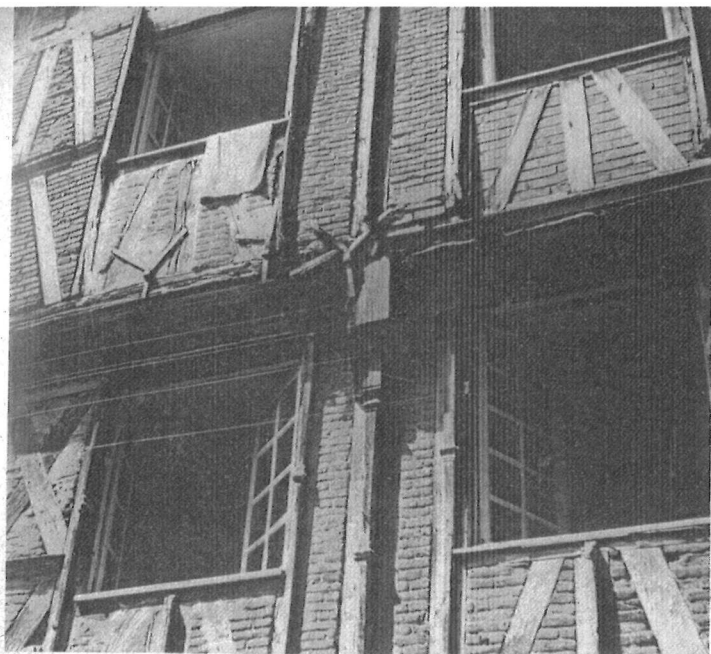
betrekkelijkheid van de wetenschap

Men moet de betrekkelijkheid van 'deskundigheid' en 'wetenschap' eens gaan inzien; het is slechts één aspect van de menselijke geest en als zodanig erken ik die wetenschap ook volledig. Ik studeer dan ook veel, maar beschouw deze studie slechts als theoretische begeleiding van wat ik in de praktijk doe. Theoretische zaken die niet functioneel zijn voor mijn werk zet ik direct als ballast overboord. Uit het rapport van Vanderveken spreekt een eenzijdig steunen op de wetenschap en dat is in mijn visie een vorm van beperkt denken, waarvan de gevolgen voor de samenleving catastrofaal kunnen zijn. Wetenschap die pretendeert alles precies te weten leg ik naast mij neer als een onmenselijke zaak.

We hebben, op grond van zogenaamd wetenschappelijke prognoses, jaren gedacht dat Nederland in 2000 twintig miljoen mensen zou tellen. Enkele jaren geleden werden alle plannen gemaakt tegen de achtergrond van die twintig miljoen. Honderden mensen zijn aan het tekenen geweest voor de miljoenen van de toekomst, wat een onvoorstelbare hoeveelheid energie kostte. Nu blijkt alle moeite voor niets geweest en gaan we opnieuw beginnen met plannen voor vijftien miljoen mensen. En wéér gaat men zich zo wetenschappelijk mogelijk fixeren op dát aan-

De mensen kunnen de tegencultuur verrijken, bijvoorbeeld omdat ze er weer een ding mogen bouwen.

Op die terreinen moet men ook een kleinschalige architectuur kunnen bedrijven. Er moet ook een nis zijn waarin de dingen die mensen maken kunnen worden ingeschoven. De nis van de foto rechts was eertijds gevuld met een beeld, dat in de beeldenstorm verdween. Er was een nis in de cultuur, zodat de bouwvorm fungeerde als drager voor andere cultuuraspecten.

tal. Met de grote kans dat er tezijsnertijd 18 miljoen of 12 miljoen zullen blijken te zijn.

Wat zich in deze situaties manifesteert is verminkte wetenschap; het is hoogst onwetenschappelijk om de pretentie te hebben dat je het leven kunt fixeren. Een aantal factoren staat in iedere prognose nl. zonder meer buiten spel.

steden in hachelijk parket

Het systeem dat Vanderveken c.s. nog steeds wil handhaven is dat van de technocratie. Ik vind dat aanvechtbaar, omdat we met z'n allen in een zeer hachelijk parket verkeren. Steden geven wel een zekere suggestie van veiligheid, maar de mensen zijn nergens zo onveilig als juist in de stedelijke agglomeratie.

Ze zijn afgesneden van hun normale achtergronden, ze zijn niet betrokken bij de productie van hun voedsel. Ze zijn afgesneden van de energievoorziening; het komt allemaal van buiten in enorme transporten, die een onein-

dige hoeveelheid energieverlies opleveren. En als morgen de steden, om welke reden dan ook, de noodzakelijke verbindingen niet meer kunnen onderhouden, zitten de miljoenen als ratten in de val.

We kunnen alle steden nu wel baseren op een garantie van eeuwigdurende vrede, eeuwigdurend transport en eeuwigdurende energie, maar ik accepteer deze garanties doodgewoon niet. Ik accepteer ze niet omdat ik het — rederend vanuit de natuurlijke gegevens — onjuist vind dat de mens in de stad als stapelgoed in 'containerbouw' wordt verwerkt.

Het is ook een onvergeeflijke fout dat wij ons kleine land met zijn toch al grote bevolking opscheppen met een grootschalige landindeling, die we abusievelijk hebben overgenomen van het buitenland. Amerika, China, Afrika en India kunnen zich de grootschaligheid ten dele veroorloven omdat er ruimte is. Wij niet, en bovendien is de historische ontwikkeling anders geweest. In Amerika ontbreekt de typerende opbouw vanuit de steden, met daaraan gekoppeld de landbouwbedrijven, het

twee- en drieslagstelsel, die al in de middel-eeuwse markteconomie besloten lagen.

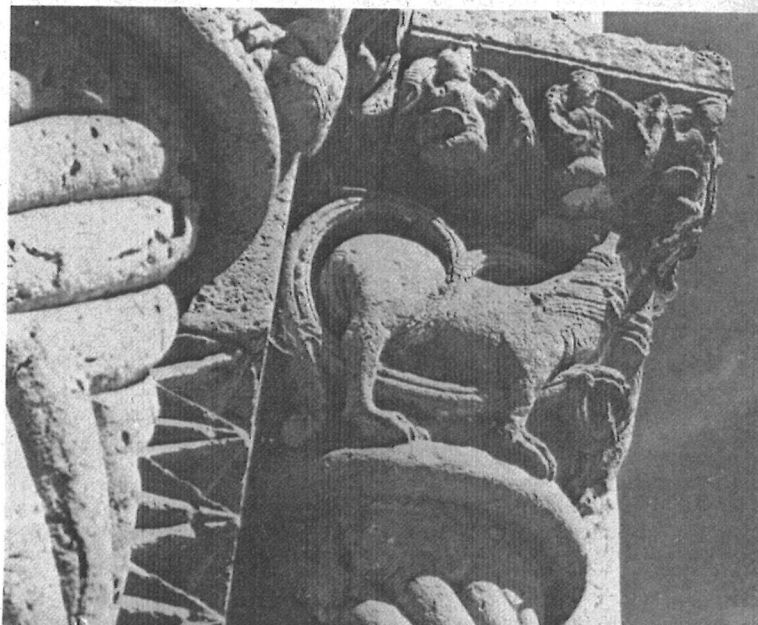
Amerika is direct begonnen met grote steden en grote open gebieden. Omdat wij ons gekoppeld hebben aan het Amerikaanse marktsysteem zijn wij min of meer gedwongen op economische gronden Amerikaanse methoden te introduceren.

Wanneer men binnen een kleinschalig systeem, een goudvissenkom, de grootschaligheid introduceert zonder een mogelijkheid tot uitlaat, is er een grote kans dat de bewoners tussen de grootschalige vormen en het omspannende aquariumglas doodgedrukt worden. In onze vrije economie hopen wij erop dat die uitlaat gegarandeerd is in die zin dat de samengeperste bevolking altijd kan ontsnappen naar het buitenland; we houden er geen rekening mee, dat de grenzen eens een keer niet meer open zullen zijn.

zelfkant tussen stad en land

Dergelijke overwegingen hebben mij tot de

lemand kan in de tegencultuur weer gaan beeldhouwen, of een muur voorzien van ornamentiek.

... de natuurbeschermers die zich nostalgisch terugtrekken in een zekere geborgenheid ...

gedachte gebracht dat bv. een vijfde van ieder stedelijk gebied zich zou moeten ontwikkelen tot een andere structuur dan de gangbare.

Dit betekent dat de technocratie al voor een vijfde wordt uitgeschakeld; het betekent direct ook dat het energieverlies, waaraan iedere stad lijdt omdat honderden mensen wel eten maar helemaal niets doen, ongedaan gemaakt kan worden. En wie wél zijn brood verdient, nl. in het overige viervijfde deel van de stad, kan toch gelijktijdig in de andere structuur creatief bezig zijn. Hij kan deze tegencultuur verrijken, bv. omdat hij er weer een ding mag bouwen.

Omdat de monocultuur van de stad direct grenst aan de monocultuur van het landschap, terwijl de 'zelfkant' tussen beide systemen slechts een denkbeeldige lijn is, stel ik voor: vergroot deze zelfkant tot een ring van twee of drie km. breed en leg dezelfde structuur die we al aan de orde hebben gesteld ten aanzien van de binnenstad, ook rond de stad, dus direct aan de voet van de habitat. Deze cirkel rond de stad zou ook in economische zin waargemaakt kunnen worden, omdat men er voedsel kan produceren; kleine bedrijfjes, die nu moeten vluchten voor de grootschalige, kunnen in de cirkel een bestaan vinden. Ze kunnen hun produkten afleveren aan mensen die voor hun werk nog maar drie dagen in de stad hoeven te verblijven.

Op het ogenblik is de zelfkant irreëel, hij heeft geen oppervlak meer. Gevolg is dat de mens wel moet vluchten. Een driedaagse werkweek is volkomen onecologisch gedacht, volledig onverantwoordelijk met het oog op het nageslacht, maar goed, je hebt er maar rekening mee te houden. De mensen die geen grond, geen terrein hebben, zijn gedwongen te vluchten uit de benauwende structuur; ze eisen opnieuw een hoeveelheid energie voor verplaatsing naar een ander terrein, waar ze in een zalig nietsdoen bezig gehouden moeten worden door mensen die daar weer een bedrijf aan hebben. Het foute denken dat zich afspeelt in de ambtelijke structuur van de stad, herhaalt zich op vrijwel identieke wijze op terreinen die iets verder weg liggen.

doelloos geklodder

Aangezien ik aanneem dat men niet wil beweren dat de hele Nederlandse bevolking niets meer zal willen doen, stel ik voor die 10 of 20%, die hoog creatief is, over potenties beschikt om te beslissen en een betrokkenheid op de omgeving tot uitdrukking wil brengen, te stimuleren om op 10 of 20% van het stedelijk oppervlak die wereld tot stand te brengen die in de recreatieterreinen buiten de steden ook niet meer te vinden is.

Op het tweede terrein in Heerenveen wil ik met mensen die daaraan behoefte hebben, gaan bouwen. Ze zijn dus duidelijk niet alleen bezig met planten, maar moeten ook een kleinschalige architectuur kunnen bedrijven, zoals altijd het geval is geweest. Een ding door iemand daar gebouwd, zal niet groot zijn, omdat ieder mens in zijn leven meestal een redelijke mate van af-heid wil bereiken. Op zo'n terrein zullen dus waarschijnlijk meerdere elementen ontstaan die ik als begeleider moet 'overbruggen'. Ik maak dan waarschijnlijk van al die facetten een totale vorm, waardoor iedere menselijke inbreng opgenomen wordt in een bepaalde structuur; de totale vorm kan dan weer uitgangspunt zijn

Het nieuwe stadsdeel staat na voltooiing volkomen stil.

Het bedrijfseconomisch systeem ('wij vaklieden') zet de 'gewone mens' buiten spel.

voor de volgende generatie. Er zal dus een soort kathedraal-systeem ontstaan, als overkoepelvorm van allerlei gevormde kernen. Iemand kan binnen deze structuur ook weer gaan beeldhouwen, of een muur voorzien van een rijk gestructureerde picturale ornamentiek.

Als je dergelijke dingen mogelijk maakt komen we ook eens af van fingerpainting en ander doelloos geklodder. Deze vorm van creativiteit kan in de ontwikkelingsgang van het individu weliswaar bepaalde facetten blootleggen, maar wanneer achter deze individuele activiteit niet direct een cultuur staat waarin het creatieve aspect kan worden opgenomen, is er wel iets wakker gemaakt, maar een kans tot verdere ontplooiing is niet aanwezig. Dan laat je de creativiteit als een zeepbel uit elkaar spatten; je pompt de mens eerst op, je maakt hem rijk, maar zodra hij er iets mee zou willen doen blijkt de maatschappij het toch niet te kunnen aanvaarden.

Hier ligt de betekenis van het verhaal over het vijfde deel van de stad: wanneer in het onderwijs, op de academies, in bouwwerkplaatsen, in beeldhouwersateliers en muziekcentra zich inderdaad allerlei dingen gaan ontwikkelen, dan móet er een nis in de cultuur aanwezig zijn waarin deze dingen kunnen worden ingeschoven. Pas dan weet de mens dat hij niet doelloos bezig is; zijn werk heeft een betekenis gekregen. Zo niet, dan bevordert je slechts de introversie; de creativiteit slaat naar binnen en gaat verloren. Hier manifesteert zich direct de parallel met de natuurbeschermers, die zich nostalgisch terugtrekken binnen het kader van een zekere geborgenheid.

victorie begint in groningen

Ditmaal lijkt de victorie te beginnen in Groningen. Ik ben bijzonder verheugd over het feit dat het college van B. en W. als eerste in Nederland met dit systeem (hoewel het nog niet 'gefixeerd' is) een cultuur in de tijd op gang wil laten komen náást het ambtelijke systeem dat verantwoordelijk is voor de realisering van het grootste deel van de stad. Het

doel is om naast de ambtelijke structuur, die altijd werkt op korte termijn omdat hij georiënteerd is op de bestaande rentevoet, een mogelijkheid te creëren, een strook grond, een gebied waar deze ambtelijke structuur niet bestaat. Met als gevolg dat ook de wethouders die de huidige wethouder Van den Berg opvolgen, binnen hun ambtstermijn niet meer direct aansprakelijk gesteld zullen worden voor de resultaten van de structuur die daar gecreëerd wordt.

De wethouder die de aanzet moet overnemen, zal de bereidheid moeten hebben het spel mee te spelen. Hij zet geen handtekening voor een eindresultaat, maar weet dat er een proces aan de gang is, gebaseerd op de inbreng van een aantal factoren waarvan de draagwijdte niet bekend is. Men weet immers niet wie over twintig jaar in dat gebied woont, speelt, liefheeft, sterft, of welk gebouw afbrandt of herbouwd wordt, of welk systeem dan aan het bewind is.

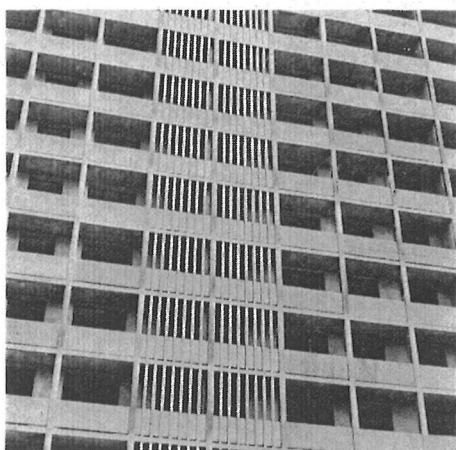
kostenaspect

De financiële consequenties van deze gang van zaken zijn – getuige het bovengenoemde voorbeeld van Heerenveen – zeer interessant. De ontwikkeling in Groningen is zodanig dat de bedragen die jaarlijks worden bespaard door afwezigheid van onderhoud, ook zullen worden ingebracht ter verrijking van het gebied. Dit geld kan verschillende bestemmingen krijgen. Het is 'bv. mogelijk extra vegetatiemateriaal aan te schaffen. Het zou echter ook denkbaar zijn de bedragen te bestemmen voor opdrachten aan kunstenaars, die op deze wijze weer op hun eigen manier deel hebben aan de vorming van de cultuur.

Geen subsidiebeleid, geen contraprestatie-regeling, geen verlies uit het ecosysteem! Een gemeente heeft het voor 't kiezen: of een eeuwigdurende netheidscultuur door middel van stupide arbeid, of de ontwikkeling van een volwaardige creativiteit, waarbij de inbreng van de kunstenaar weer volledig tot zijn recht komt.

Groenvoorzieningen moeten er altijd zijn; gelden moeten er dus voor beschikbaar gesteld worden wanneer nieuwe wijken gebouwd worden. Wanneer we er nu – afgezien van de onderhoudskosten – ook nog van uitgaan dat het gebruikelijke stichtingsbedrag niet wordt gebruikt voor de realisering op korte termijn, maar als basiskapitaal beschikbaar is voor de ontwikkeling in de tijd, kan het volgende beeld ontstaan: Stel het benodigde kapitaal op 2 ton; de rente van dit bedrag is ca. 15.000 gulden. Wanneer deze rente alleen wordt gebruikt voor investering van materiaal in het gebied en niet voor betaling van arbeid, garandeert dit jaarlijks terugkerende bedrag een ontwikkeling in de tijd, waarbij een zo groot mogelijke diversiteit kan worden opgebouwd. Ruim binnen een mensenleeftijd is het terrein dan zo rijk ontwikkeld, dat het basiskapitaal elders in de stad kan worden gebruikt om ook daar weer een ontwikkeling op gang te brengen.

Vanderveken c.s. hoeven niet bevreesd te zijn

'Ik erken de monoculturen, maar wil er systemen tussenvoegen die het contrast maken'.

dat de bevolking – ziende wat op deze wijze mogelijk wordt – zijn enthousiasme zal verliezen. Eerder valt een ontwikkeling in de richting van een crescendo te verwachten. Wat in elk geval niet mag gebeuren is dat de genoemde bedragen worden gebruikt om eventuele tekorten in het financiële beleid elders in de gemeente te dekken. In dat geval wordt nl. de bevolking als domme arbeidskracht uitgebuit.

Een dergelijk gebied zouden inwoners van alle steden moeten opeisen; een gebied waarvan iedere burger weet dat daar een ander regiem aan de gang is. Op het ogenblik ligt vrijwel het hele stedelijk beleid binnen de ambtelijke structuur, waarvoor in hoofdzaak de rentevoet bepalend is. Men kan niet lang plannen omdat niets bekend is van de rentevoet over vijf jaar. Hij wordt steeds hoger, zodat men alles zo snel mogelijk gerealiseerd wil hebben. Na vier jaar hebben we dan inderdaad niets meer te doen, maar het nieuwe stadsdeel staat na voltooiing dan ook volkomen stil; niemand heeft geld om nog iets te doen; inbreng is niet meer mogelijk. De huizen laten het niet toe, het is verboden; je mag geen gevel uitbreiden, je mag geen kleur opzetten. Met dit ambtelijk systeem creëren wij dus dode steden.

politieke betekenis

Rond een stad als Maastricht jagen projectontwikkelingsmaatschappijen op het ogenblik de prijzen van de grond tot een drievoud op. Ze hebben kennelijk in de gaten dat een ontwikkeling in hun voordeel op gang gebracht kan worden. Door deze situatie ontstaat een wurgend systeem, een soort gezwel rond de steden. Aangezien de ontwikkeling in de zin van grootschaligheid binnen het aquariumglas (c.q. ons Nederland) niet gecontinueerd mag worden, ben ik er voor dat gebieden rond een stad, 2 of 3 km. breed, volledig in handen van de overheid komen.

Ik houd de politiek er bij voorkeur altijd buiten, maar dat is in feite natuurlijk niet mogelijk. Marcuse heeft gezegd dat iedereen die ecologisch denkt per definitie antikapitalist is. Inderdaad, want de ecologie werkt met de mens als arbeidseenheid; het voedselverbruik moet in verband staan met de hoeveelheid energie die wij wensen te verbruiken. (gesloten systeem). De kapitalist breekt dat systeem open om – in die kring penetrerend – aan de mens te verdienen. Het bedrijfs-economisch systeem is er op gebaseerd je onmondig te verklaren; het introduceert het adagium 'wij vaklieden'. De 'gewone mens' wordt buiten spel gezet.

De betekenis van deze overwegingen is niet dat ik het vigerende systeem helemaal aan de kant wil zetten. De redenering loopt parallel met wat ik ten aanzien van het landschap voorsta: ik erken de monocultuur, maar wil er systemen tussenvoegen die het contrast maken. Zo aanvaard ik ten aanzien van bv. viervijfde van de stad de pakketten van de ambtelijke structuur, maar wil daardoorheen een fijnaderig systeem van de tegencultuur laten vloeien. Zonder die beklemmende verantwoordelijkheid (stress) waarin alle wethouders nu gevangen zijn. Ten aanzien van deze 'vrijgebieden' hoeven de wethouders ook niet meer te eisen dat ze alles weten. Wanneer ik mijn medeburgers als volkomen mondig beschouw – en dat doe ik – kunnen zij ook gedeeltelijk de verantwoordelijkheid dragen voor de ontwikkeling van deze stroomcultuur in de stad.